

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО СПРЯМУВАННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Сьогодні реалії зумовлюють підвищення соціально-педагогічних вимог до особистісно-професійного впливу педагога на процес соціалізації учнівської молоді. У цьому контексті важко переоцінити роль саме вчителя початкових класів, який стоїть біля витоків становлення дитини як школяра.

З позиції сучасної педагогічної науки соціалізація визначається як процес перетворення людини на повноцінного члена суспільства, який відбувається під стихійним впливом соціального середовища і спеціально організованої, свідомо спрямованої виховної роботи. Успішною соціалізацією може вважатися ефективна адаптація людини до суспільства й водночас здатність певною мірою протистояти всьому тому, що заважає її саморозвитку й самоствердженню [1: 19].

Саме вчитель початкових класів є водночас і викладачем, і вихователем, і організатором діяльності дітей, а також і активним учасником спілкування з учнями, їх батьками та колегами, він є дослідником педагогічного процесу, і консультантом, і громадським діячем. Тому його особистісно-професійний вплив на особистість дитини є предметом посиленої дослідницької уваги науковців.

Різні аспекти проблеми соціалізації учнівської молоді досліджують такі вітчизняні науковці, як І.Бех, Н.Бібік, Л.Варяниця, В.Іванов, І.Зверева, А.Капська, О. Карпенко, Л.Коваль, С.Курінна, Т.Кравченко, Н. Лавриченко, О.Малахова, Л.Мішик, А.Мудрик, Н. Огренич, Л.Пінчук, Р.Пріма, О.Савченко, С.Харченко, О.Якуба та інші. Натомість своєрідність саме вищої школи у підготовці вчителя до виконання соціалізуючих функцій перебуває на периферії дослідницьких пошуків.

Мета статті – висвітлити деякі особливості професійної підготовки майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів та шляхи оптимізації цієї підготовки. Процес соціалізації людини триває протягом усього життя. Однак, соціалізація учнів саме молодшого шкільного віку має певні особливості й набуває виняткового значення. Це пов'язано з педагогічно доведеним фактом, що у цей період у школярів особливо інтенсивно формується їхня "внутрішня позиція" та народжується соціальне "Я". Своєрідністю дитини молодшого шкільного віку також є зміна її соціальної позиції, оскільки вона стає членом загальношкільного і класного колективів і приступає до систематичного учіння. Головним авторитетом для молодших школярів серед чисельних дорослих довкола них, стає вчитель. Ось чому одним із пріоритетних його завдань у цей період є формування в школярів позиції учня та підведення їх до розуміння нових обов'язків [2: 137].

Зауважимо, що коли молодший школяр спілкується з вчителем, то розраховує на розуміння, терпіння, любов тощо. Слушним у цьому контексті є судження Д.Ельконіна, який досліджував питання про вплив різних форм спілкування вчителя на дітей. Виявилось, що жорстко регламентована форма спілкування вчителя з першокласниками призводить до підвищення тривоги, зниження емоційного комфорту в дитини, що спричиняє суттєве гальмування активності та ініціативності, які передбачаються шкільними вимогами. Усе це не може не відбиватись на стосунках між учителем та учнями в класі. Отже, формуючий вплив відносин між вчителем та учнем на процес соціалізації дитини, особливо молодшого шкільного віку, важко переоцінити.

У процесі становлення стосунків з учителем багато залежить і від самих учнів, адже така важлива подія, як вступ до школи, по-різному переживається дітьми, залежно від їхньої психологічної готовності до навчання. Педагогічні спостереження засвідчують, що деякі діти поведуться цілком адекватно в нових умовах, інші – надто стримано, а деякі зовсім їх не сприймають і навіть намагаються діяти їм усупереч. Ось чому первинним завданням учителя початкових класів виступає всіляке сприяння процесу адаптації дитини до нових умов життя та налагодження стосунків, без винятку, з усіма дітьми, залежно від їхніх індивідуальних особливостей. Зазначене й має бути враховано в процесі підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності.

О.Г.Мороз визначає поняття "професійна підготовка вчителя" як систему, до складу котрої входять: психологічна готовність, практична готовність, формування світогляду та загальної культури, розвиток педагогічних здібностей, професійно-педагогічна спрямованість особи вчителя. Складовою підготовки і її головним показником є готовність як стан бути готовим до чого-небудь, до конкретної діяльності, бажання приступити до виконання певної соціальної ролі.

Стимулом розвитку й удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя була і залишається наявність протиріч: між постійним зростанням вимог до вчителя і можливостями їх повного відображення і врахування в системній професійно-педагогічній підготовці; між змінами в змісті педагогічної праці і рівнем їх відображення в змісті і методах професійно-педагогічної підготовки [3: 42].

Професійно-педагогічна підготовка вчителя визначається вимогами, що ставляться як до особистості вчителя, так і до характеру його професійної діяльності, що виражені у професіограмі. Остання містить: основні функції, вимоги до вчителя, необхідні теоретичні знання, перелік педагогічних умінь, навичок, цінностей, інтегративні професійно-особистісні якості. Професіограма й моделює результат педагогічної освіти. Натомість професіографічний підхід, як переконливо свідчить педагогічна практика, виявився недостатньо продуктивним.

Сьогодні науковці здебільшого єдині у визнанні пріоритетним компетентнісний підхід через його зорієнтованість на результати педагогічних зусиль (Л.Мітіна, В.Сластьонін, Л.Карпова, Т.Ковальова, А.Макарова, Н.Лобанова та інші). Ми розділяємо позицію тих науковців, які вважають, що професійна компетентність вчителя початкових класів – це не тільки оволодіння знаннями, уміннями та досвідом з предмета, але й уміння сформувати внутрішню мотивацію пізнавальної діяльності, чітко, логічно і доступно викласти свої думки, під час уроку організувати співробітництво, знайти шляхи оптимального спілкування, уміти розкрити творчий потенціал, розвивати мислення учнів молодшого шкільного віку [3: 63].

Таким чином, незаперечним є факт, що саме вчитель початкових класів може якісно вплинути на творчий розвиток і становлення особистості молодшого школяра, його інтересів, цінностей, ідеалів. Тому нагальною потребою сьогодення є необхідність якісного оновлення професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах

педагогічного університету. Ефективність підготовки буде високою, якщо у випускника педагогічного факультету буде сформована перш за все готовність до впровадження в навчальний процес школи I ступеня сучасних освітніх технологій, які спрямовані на соціалізацію молодших школярів, активізацію їх пізнавальної діяльності. Роль учителя як агента соціалізації оцінюється понад усе за такими критеріями, як забезпечення максимально сприятливих умов для індивідуального розвитку та соціального становлення вихованців, ставлення до них не стільки як до об'єктів, скільки як до суб'єктів процесу соціалізації [4: 106-107]. Враховуючи вищезазначене, можна виокремити такі найбільш суттєві аспекти майбутніх учителів до реалізації соціалізуючих функцій: 1) уміння сформулювати позитивну "Я-концепцію" в учнів; 2) спроможність до створення "ситуації успіху" та доброзичливої атмосфери в навчально-пізнавальній та дозвілєвій діяльності; 3) компетентне врахування й здатність до оптимізації факторів соціалізуючого впливу на дитину молодшого шкільного віку.

У зв'язку із цим цілком зрозумілим є те, що якість професійно-педагогічної підготовки студентів у педагогічному університеті значно залежить від особистості викладача і, перш за все, його духовного обличчя, професійної компетентності, обізнаності в проблемах сучасної школи і знахідках, передового педагогічного досвіду.

У контексті зазначеного природний інтерес становлять сучасні уявлення студентів про своє функціональне призначення у зв'язку із формуючим впливом на процес соціалізації молодшого школяра. З цією метою нами було проведено анкетування студентів-випускників бакалаврату та магістрату педагогічного факультету Ізмайльського державного гуманітарного університету. Результати опитування показали, що на думку респондентів, такий педагог має, по-перше, поєднувати в собі функції викладача, вихователя, психолога, організатора та наставника; по-друге, принципово важливо, щоб учитель був взірцем та прикладом для школярів; по-третє, виключного значення набуває розуміння педагогом внутрішнього світу кожної дитини, уміння враховувати індивідуальні особливості, потреби та інтереси молодших школярів; по-четверте, важливою є спроможність учителя втілювати нові методики й технології навчання та виховання задля зацікавлення дітей у різновиді діяльності як бази соціалізації; по-п'яте, – усвідомлення фахівцями необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Стосовно реалізації позитивної соціалізації молодших школярів найбільш значимими особистісними якостями педагога студенти вважають наступні: професійну компетентність, відповідальність, толерантність. Серед якостей особистості несумісних для педагога, який намагається реалізувати особистісно-професійний вплив на процес соціалізації учнів були виокремлені такі: формалізм, неврівноваженість, невміння зацікавити дітей суспільно-корисною діяльністю. Зрозуміло, що отримані дані мають здебільшого діагностувальний характер, хоча й дають підстави стверджувати, що майбутні фахівці початкової школи в основному усвідомлюють своє специфічне призначення в аспекті позитивної соціалізації дитини.

Успішність соціалізації молодших школярів в значній мірі залежить від особистісно-професійної готовності вчителя в цьому плані. Феномен "готовність" до будь-якої діяльності в сучасній філософії, психології й педагогіці здебільшого пов'язується із певним рівнем розвитку особистості людини, направленістю на виконання конкретної роботи. Сам термін "готовність" пояснюється психологами як наявність здібностей (Б.Ананьєв), особистісних якостей (К.Платонов), їх своєрідне поєднання (В.М'ясищев). Формування ж готовності особистості до педагогічної діяльності, на думку С.Вітвицької, передбачає систематичне й комплексне використання принципів, форм, методів і засобів професійного виховання.

Аналіз наукових доробок поняття професійної готовності (М.Виноградов, К.Дурай-Новакова, Л. Кандилович, А.Капська, М.Левітов, В.Сластьоніц, О. Ярошенко та ін.) дозволив уточнити зміст, який варто вкладати у поняття "готовність до соціалізації учнів". Йдеться про інтегровану якість особистості, що є результатом єдності теоретичної, практичної і психологічної підготовки майбутнього педагога до педагогічного спрямування процесу соціалізації молодших школярів.

Отже, мету педагогічної системи підготовки студентів до соціалізації молодших школярів можна розуміти як формування в них направленості на активну, творчу роботу в аспекті соціалізації дитини; оволодіння педагогічними знаннями й професійними вміннями, необхідними для цього виду професійно-педагогічної діяльності; набуття важливих у цьому плані особистісно-професійних якостей.

Виходячи з розуміння готовності педагога до соціалізації молодших школярів як особистісно-професійної якості, що забезпечує внутрішні умови для успішного здійснення цієї діяльності, конкретизуємо її структуру. Спираючись на теоретичні джерела, присвячені феноменології "готовність до педагогічного спрямування фахівцем процесу соціалізації учня", нами умовно було виокремлено певні блоки готовності студентів в означеному аспекті: психологічний, теоретичний, практичний. Ці блоки віддзеркалюють здебільшого ціле-мотиваційний, змістово-процесуальний та результативно-рефлексійний компоненти. Критерії ж оцінки рівневої характеристики цих компонентів охоплюють, щонайменше, дві сторони єдиного процесу: 1) усвідомлення значимості соціалізації молодших школярів, інтерес до роботи, ступінь задоволеності від неї, ставлення до успіхів та невдач; інтегральним показником виступає характер мотивації діяльності студентів, спрямованої на процес соціалізації учнів; 2) визначення повноти, системності, усвідомленості й дієвості знань студентів з питань соціалізації молодших школярів й рівня сформованості відповідних умінь і навичок; інтегральним показником при цьому доцільно розцінювати послідовність, мобільність, якість професійних дій, ступінь вияву самостійності й творчості.

Ціле-мотиваційний компонент готовності майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів включає: наявність професійних мотивів, настанов та інтересів в оволодінні професією педагога; бажання займатися професійною діяльністю; позитивна настанова на професійну діяльність щодо соціалізації молодших школярів та активність у роботі з ними; зацікавленість педагогічною діяльністю, прагнення до нових професійних знань, власного вдосконалення, бажання саморозвитку; спрямованість педагога на творчу діяльність у співробітництві з учнями в процесі їх соціалізації, що забезпечувала б саморозвиток і самореалізацію особистісних структур учнів у цілеспрямованій навчальній діяльності; систему цілей професійного саморозвитку для досягнення більш високого рівня технологічної культури як складової педагогічної культури.

Змістово-процесуальний компонент готовності майбутнього вчителя початкових класів до соціалізації учнів включає: обізнаність майбутніх фахівців у сутності процесу соціалізації молодших школярів, фахову компетентність щодо спрямування процесу соціалізації учня молодшого шкільного віку; знання навчального матеріалу з курсів початкового навчання, педагогічних принципів роботи з молодшими школярами, їхні психолого-фізіологічні особливості.

Результативно-рефлексійний компонент готовності майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів включає: професійну спрямованість, самоконтроль, адекватну самооцінку власної підготовленості до корегуючої діяльності у процесі оволодіння знаннями та вміннями щодо соціалізації молодших школярів; уміння реалізовувати й аналізувати власні творчі педагогічні здібності, відчувати задоволення від результату творчої діяльності молодших школярів; усвідомлення необхідності постійного вдосконалення власних професійних знань, умінь, навичок, загальної культури, ерудиції; усвідомлення наявного і необхідного ступенів оволодіння цією діяльністю і рівнів розвитку, що забезпечують діяльність особистісних якостей; наявність програми самоорганізації і саморозвитку для досягнення бажаного рівня майстерності і результативності діяльності; уміння адекватно оцінювати власну активність у професійній діяльності та діяльності інших; осмислення власних дій, спрямованих на розвиток і вдосконалення інших; оцінку продуктивності власних досягнень у роботі вчителя початкової школи та їх суспільне значення.

Вищезазначене дозволяє визначити готовність майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів як динамічне педагогічне явище, що відбиває досягнутий на визначеному етапі його професійного саморозвитку рівень сформованості знань, умінь та навичок щодо соціалізації школярів.

Простежуючи ступінь прояву ознак досліджуваного феномена, виявилось можливим простежити динаміку формування готовності студентів до соціалізації молодших школярів і скласти приблизну характеристику рівнів сформованості. Під рівнем готовності до соціалізації учнів ми розуміємо якісно-кількісну характеристику й взаємодію основних ознак, досить стійких і типових для готовності студентів до цієї діяльності.

Високий рівень сформованості професійної готовності майбутнього вчителя до соціалізації молодших школярів відзначався в студентів, яким притаманне позитивно-активне ставлення до здійснення даного процесу, наявна позитивна мотивація до навчально-професійної діяльності. Фахові знання й уміння з питання соціалізації молодших школярів повністю сформовані; відзначаються спрямованістю на самоцінність дитини. Майбутні вчителі володіють особистісно зорієнтованим стилем спілкування. Студенти регулярно займаються педагогічною самоосвітою. Вони схильні до самопізнання, самооцінки та прояву професійної спрямованості на високому рівні. Практична діяльність спрямована на педагогічне спрямування процесу соціалізації школярів, має стійкий творчий характер.

Середній рівень готовності до майбутньої професійної діяльності щодо соціалізації молодших школярів характеризує студентів з нестійким, ситуативним позитивним ставленням до здійснення зазначеного процесу; до педагогічного спрямування процесу соціалізації школярів їх спонукають зовнішні мотиви переважно ситуаційного характеру. Знання щодо змісту, форм, методів даної роботи мають репродуктивний характер. Студенти володіють середнім рівнем умінь та навичок щодо спрямування процесу соціалізації учнів; їх дії здебільшого мають "шаблонний" характер. Метою професійної діяльності вважають надання допомоги дитині, проте, на практиці іноді нехтують питанням створення "ситуації успіху" дитини в її різноплановій діяльності. Наявним є прагнення до педагогічної самоосвіти, але обмежене характером стимулювання.

Низький рівень сформованості готовності майбутнього вчителя до педагогічного спрямування процесу соціалізації молодших школярів визначався в студентів, яким властиве байдуже ставлення до здійснення цієї сфери професійної діяльності, пасивність у оволодінні професією, відсутність мотивації до навчально-професійної роботи. Знання щодо соціалізації молодших школярів перебувають на низькому рівні, застосовуються навіть у типових ситуаціях з труднощами. Слабо розвинуті й уміння та навички соціалізації учнів; дії започатковуються за наявності підказки або стимулів, часто не можуть пояснити вмотивованість запроваджених дій. Дотримуючись здебільшого авторитарного стилю спілкування, вони схильні до загострення конфліктних ситуацій з вихованцями. У цій групі майбутніх учителів занижена самооцінка та намагання виправити недоліки професійної підготовки через цілеспрямовану самоосвіту й самовдосконалення. Зазвичай, ці студенти прагнуть уникнути громадсько-педагогічної діяльності, не виявляють педагогічної ініціативи в просоціальній роботі.

Аналіз науково-педагогічного досвіду вищих шкіл, чинних навчальних планів та навчальних програм психолого-педагогічних дисциплін, а також практичної діяльності вчителів початкових класів дає підставу стверджувати, що на педагогічному факультеті є значні ресурси щодо формування готовності майбутніх педагогів до спрямування процесу соціалізації молодших школярів.

Натомість відсутність налагодженої педагогічної системи в означеному аспекті призводить на практиці до того що, перше, ускладнюється зв'язок між предметами суспільного, психолого-педагогічного циклу й спеціальних нормативних навчальних дисциплін, перешкоджаючи наступності в пізнавальній діяльності студентів; по-друге, негативно позначається на зв'язку педагогічної теорії із практикою школи, не сприяє технологічності підготовки майбутнього фахівця.

Перспективи подальшого наукового пошуку ми пов'язуємо з обґрунтуванням системи формування в майбутніх учителів готовності до спрямування процесу соціалізації молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Т.В. Сутнісні характеристики соціалізації // Педагогіка і психологія. – №3 (56). – 2007. – С.11-19.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – С.137.
3. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: Навч. посіб / О.М.Пехота, В.Д.Будак та ін.; За ред.І.А.Зязюна, О.М. Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240с.
4. Лавриченко Н.М. Роль учителя в соціалізації учнівської молоді (європейський контекст) // Педагогіка і психологія. – №1. – 2008. – С.101-107.

Подано до редакції 10.07.09

РЕЗЮМЕ

У статті висвітлені деякі підходи до вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя до спрямування процесу соціалізації молодших школярів, конкретизовано структурно-компонентний склад готовності майбутнього вчителя у вищій школі в означеному аспекті діяльності.

Ключові слова: соціалізація, професійна підготовка майбутнього вчителя, професійна компетентність.

Ю.И. Пастыр К ПРОБЛЕМЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К НАПРАВЛЕННОСТИ ПРОЦЕССА СОЦИАЛИЗАЦИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.

РЕЗЮМЕ

В статье освещены некоторые подходы к совершенствованию профессиональной подготовки будущего учителя относительно направленности процесса социализации младших школьников, конкретизировано структурно-компонентный состав готовности будущего учителя в высшей школе в определенном аспекте деятельности.

Ключевые слова: социализация, профессиональная подготовка будущего учителя, профессиональная компетентность.

Yu.I. Pastyr SOME ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHER FOR DIRECTION OF THE PROCESS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S SOCIALIZATION

SUMMARY

The article considers some approaches to improving professional training of future teacher for direction of the process of junior schoolchildren's socialization. It specifies structural and component composition of future teacher's readiness at higher school in certain aspects of activity.

Keywords: socialization, professional training of future teacher, professional competence.
